

Nemzetépítés hatalmi eszközökkel? A ruszin oktatás és kultúra ügye 1938-1944

Drabancz M. Róbert

Nyíregyházi Egyetem

Magyarországhoz „visszatért” Kárpátalja 1938- 1944

Kárpátalja politikai régióvá szerveződése a 20. század történelmi folyamatainak eredménye. A terület közel egy évszázad alatt az Osztrák-Magyar Monarchia peremterületéről a nemzetállamok ütközőzónájává vált, ennek következményeként számos államalakulat része lett az elmúlt száz évben. 1938 és 1944 között a terület, a korabeli szóhasználat szerint, visszatért Magyarországhoz és ezzel „az ezeréves határok” elérhetővé váltak a magyarság számára. Az első bécsi döntés (1938. november 2.) értelmében Kárpátalja a zömében magyarok lakta nyugati része (Nagyszőlős, Beregszász, Munkács, Ungvár) visszakerült Magyarországhoz. A magyar hadsereg 1939. március 15-18. között a térség többi területét is visszafoglalta. Kárpátalja esetében a közigazgatást a Magyar Szent Koronához visszatért kárpátaljai területeknek az országgal egyesítéséről szóló 1939. évi VI. törvénycikk, valamint az 1939. évi 6.200. M.E. számú rendelet szabályozta 1944 őszéig. A ruszinok által lakott vidékeket a vármegyerendszertől elkülönülő közigazgatási terület, az Ungvár székhelyű Kárpátaljai Kormányzóság egyesítette, mely három kirendeltségre oszlott: az ungi Ungvár székhellyel; a beregi Munkács székhellyel; a máramarosi Huszt székhellyel szervezték meg.

Elméleti keretek

„Ez az álláspont pedig az, hogy a rutén nép nem nagyorosz és nem ukrán, öncélú, bár kisszámú, de önálló vallással, népi érdekekkel bíró, nyugat felé orientált, egyházi kapcsolatú szláv nép, amelynek egyetlen érdeke, hogy önmaga népi érdekeit kifejlesztve tényező maradhasson. Mihelyt ukrán vagy nagyorosz, eltűnik egy nagy tengerben és népi léte megszűnik. E népi érdek teljesen fedi a magyar politikai érdeket...” (Kozma Miklós: Az ukrán kérdés Kárpátalján)

Kozma Miklós (1884- 1941)

Kárpátalja területét az etnikai sokszínűség jellemezte. A legnagyobb népcsoportot a ruszinok alkották, akiket sokféle néven illettek a rutén mellett a „magyar-orosz” volt a legelterjedtebb. Meggyőződésem szerint a magyar politika határozott szándéka az volt, hogy a Kárpátalján abszolút többséget alkotó ruszinokat leválasszák az orosz és ukrán nacionalizmusról és azok a magyar fennhatóság alatt találjanak saját identitást. Ennek érdekében a frissen visszaszerzett területen nemcsak, hogy tervezet született az autonómia megadására, de program indult a többségi nyelv és oktatás fejlesztésére is. Poszteremen a Magyarországhoz „visszatért” Kárpátalja ruszin lakosságának nemzetépítés sajátosságait vizsgálom a magyar állami szándék keretrendszerében. A munka célja bemutatni a nemzetépítés új konstrukcióját, melyben egy többségi nemzet próbálja kiépíteni másik etnikai közösség kulturális keretrendszerét. Meglátásom szerint a témával jól jellemezhetővé válik a magyar politika konzervatív reformirányzatának illuzórikus és idealisztikus jellege. A folyamat jól leírhatóvá válik a korszak politikai iratainak (Teleki Pál Kárpátalja tervezete) elemzésével, illetve a történeti események szereplőinek visszaemlékezésével (Kozma Miklós naplója), valamint a sajtónyilvánosságban megjelent publikációk bemutatásával.

Prezentációm tudományos kereteit adják a határon túli magyarság társadalomtörténeti kutatásai (Bárdi Nándor, Ablonczy Balázs, Papp Z. Attila, Bíró A. Zoltán, Kántor Zoltán), valamint a Kárpátaljával és a ruszin közösséggel foglalkozó tanulmányok és monográfiák (Fedinec Csilla, Csernicskó István, Hodinka Antal, Bonkáló Sándor). Természetes elemként jelenik meg a szövegben az identitáspolitikai környezet, ennek

segítségével (Huntington, Castells, Assmann, Halbwachs) jól beilleszthető a téma a nemzetállamok kulturális környezetébe, mely alátámasztotta a politikai tér átrendezésének szükségességét.

Teleki Pál és a Ruszin Vajdaság

„A magyar kormány igazságos, méltányos, emberies nemzetiségi politikát akar követni, olyan politikát, amely európai, azaz felvilágosult, modern és magyar, azaz méltányos és igazságos is egyszerre. Fennálló törvényeink, alkotmányunk keretében a legszélesebb körben biztosítjuk számukra a jogi és politikai egyenlőséget, nyelvük szabad használatát magánéletben, iskolában és kulturális intézményekben. A nemzetiségeket mi a legnagyobb jóakarattal fogjuk kezelni és vezetni, mint jó és szigorú atya.”(Teleki Pál: Magyar politikai gondolatok)

Teleki Pál miniszterelnök törvényjavaslatát a Kárpátaljai Vajdaságról 1940. július 23-án nyújtotta be az országgyűlésnek. A törvénytervezet nyelvi jogokkal foglalkozó része a Vajdaság területén a rutén nyelvet az államnyelvvé kívánta egyenjogúvá tenni. A területen működő valamennyi népiskolában, középiskolában és szakiskolában, valamint középiskolában mind a magyar, mind a rutén nyelv tanítását biztosítani kell. A Kárpátaljai Vajdaság területén mindennemű hatóságghoz, hivatalhoz, iskolához és más intézményhez lehetőleg olyan személyeket kell alkalmazni, akik úgy a magyar, mint a rutén nyelvben jártasok. Azokat, akiknek anyanyelve nem magyar vagy rutén, a Kárpátaljai Vajdaság területén is megilletik mindazok a jogok, amelyeket a nemzetiségekhez tartozók javára a törvények és egyéb jogszabályok megállapítanak. Az ilyen módon kialakított kettős államnyelvű Kárpátaljai Vajdaságot - Teleki Pál szándékai szerint - további állami attribútumokkal is fel kellett szerelni és ékesíteni, melyek ugyancsak a ruszin-magyar közös „kisállamiság” tényét voltak hivatva demonstrálni.

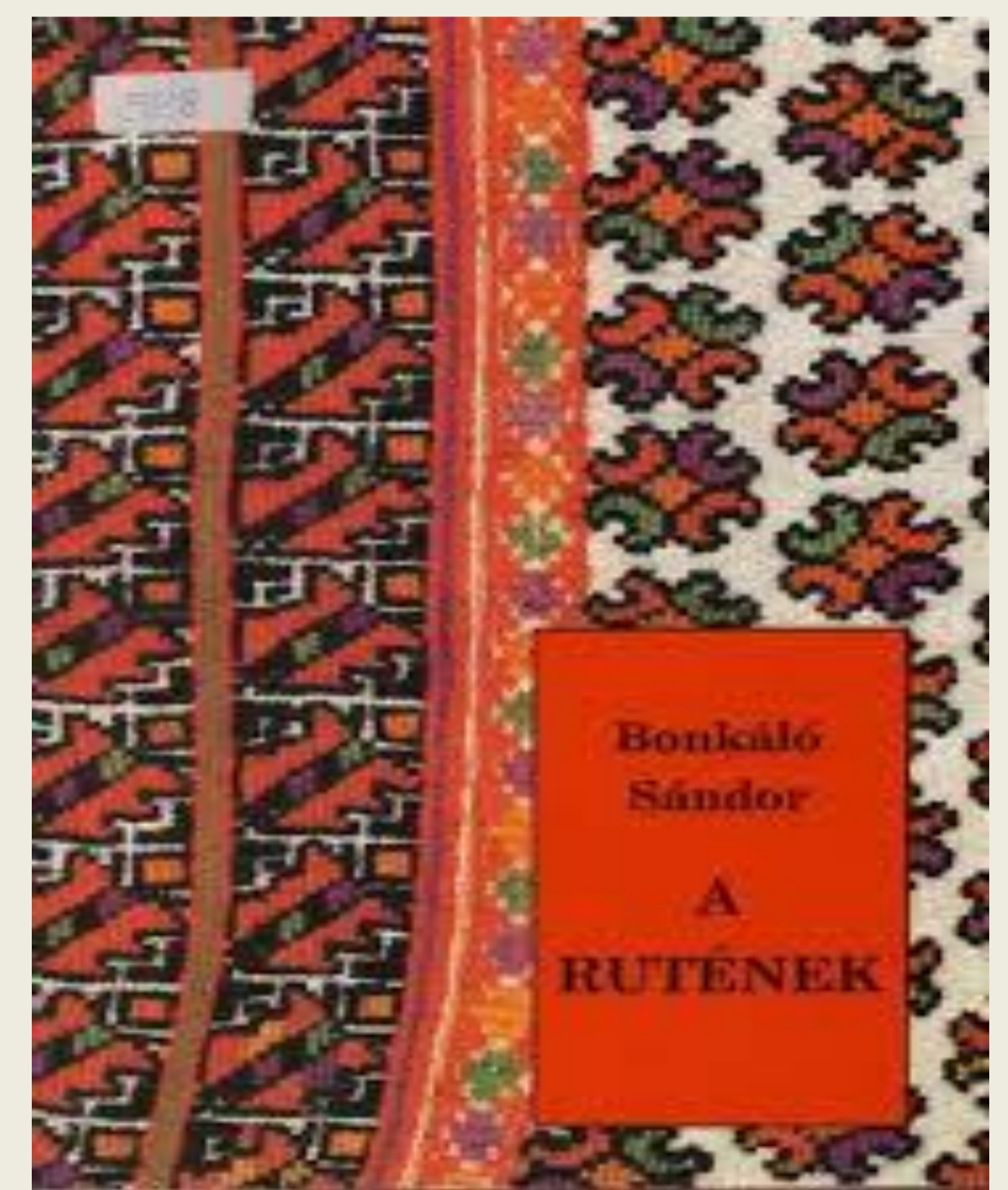

Ruszin fatemplom

Teleki szemében a Szent István-i állameszme volt alkalmas arra, hogy új „szerződést” kínáljon fel a volt nemzetiségeknek. Türelmes nemzetiségpolitikáért, valamint a vallási és kulturális önazonosság szabad ápolásáért cserébe a hagyományos magyar szupremácia elismerését várta el. A háború valósága lesöpörte Teleki illúzióját az „új kiegyezésről”, hiszen a katonai vezetés kérésére Kárpátalja igazgatásának átszervezését nem támogatta a kormányzó és a politikai pártok többsége sem.

Magyar világ – ruszin kultúra

A magyar politika határozott szándéka az volt, hogy a Kárpátalján abszolút többséget alkotó ruszinokat leválasszák az orosz és ukrán nacionalizmusról és azok a magyar fennhatóság alatt találjanak saját identitást. Ennek érdekében a frissen visszaszerzett területen nemcsak, hogy tervezet született az autonómia megadására, de program indult a többségi nyelv és oktatás fejlesztésére. „Számos, ma már virágzó irodalmi nyelv új keletű és tudatos irányításnak, tudatos munkának köszöni keletkezését. A Kárpátaljai Tudományos Társaság is csak a köteletségét teljesíti, ha segít a ruszinoknak nemzeti nyelvük és irodalmuk megalkotásában. Minden nép megkövetelheti, hogy a saját nyelvén szóljanak hozzá és minden nyelv alkalmas arra, hogy irodalmi nyelvvé fejlesszék.” Bonkáló Sándor 1941-ben írt szavai a Kárpátaljai Tudományos Társaság folyóiratában jelentek meg, ahol a ruszin nyelv megeremtésének szükségessége mellett érvelt.

A revízió és a nemzetiségpolitika mérlege utólag aligha szívderítő. Mégis bizonyonnyal állíthatjuk, hogy Teleki számára a nemzetiségi kérdés „Szent István-i” eszméiben nyugvó kezelése nem pusztán szólam volt. Gondolkodásának alapvető elemeit, a konzervatív társadalmi reformokat, illetve az átfogó nemzetnevelési elveket kívánta alkalmazni a revízióban. A politikai cselekvés alapját meghatározó patrióta szemlélet két jelentős tényezővel nem számolt, egyrészt a ruszinok nemzeti érzéseivel, másrészt a korát meghatározó nagyhatalmi realitásokkal. A konstruktív szemléletű nemzetiségpolitika elbukott, helyette az erőszakos, sematikus gondolkodás és a hatalmi célokat előtérbe helyező nemzetállami gondolkodás nyert teret a térségben. A kisebbségi társadalmak erői megroppantak, nem maradt más számukra, mint bizakodni egy új hatalmi rend eljövételében.

Irodalom:

ABLONCZY Balázs (2005): *Teleki Pál*. Budapest, Osiris Kiadó.

FEDINEC Csilla (2015): *„A magyar szent koronához visszatért Kárpátalja” 1938-1944*. Budapest, Jaffa Kiadó.

KOZMA Miklós (2009): *A visszacsatolt Kárpátalja. Napló 1939-1941*. Ungvár, KMKSZ.